سفرنامه

یک ماجراجویی هیجان انگیز
تنگ رغز
عروس دره‌ها و آبشارهای ایران

آرزو احمدزاده، راهنمای طبیعت‌گردی

همیشه رفتن به تنگ رغز جزو محال‌ترین آرزوهایم بود. شبی که با دوستان دورهم در منزل ما جمع بودیم، صحبت تنگ رغز شد و آرزوی محال من و حسین که از قهرمانان کوهنوردی و سنگنوردی و اسکی است گفت که آرزویم را برآورده خواهد کرد. تنگ رغز در منطقه فساروود شهرستان داراب در استان فارس قرار دارد که از چندین آبشار و حوضچه تشکیل شده‌است. رغز به معنای راه بکر و لغزنده است. تنگ رغز که در میان بومیان به تنگ رودخیز نیز شناخته می‌شود، در شمال شرقی داراب و در فاصله ۳۰ کیلومتری این شهر، در نزدیکی روستای حسن‌آباد قرار دارد. دره رغز به طول تقریبی ۴ کیلومتر در امتداد شمال به جنوب از سرچشمه رغز تا دره جنوبی، ۶۴ آبشار و حوضچه طبیعی را در خود جای داده‌است که از این تعداد ۱۲ آبشار نیازمند فرود با طناب است. ارتفاع فرودها حداقل ۶ و حداکثر ۵۰ متر و مابقی آبشارها با پرش در آب قابل گذر است. حوضچه‌های زیر آبشارها حداقل ۶ و حداکثر ۲۰ متر عمق دارند. در حد واسط منطقه سرچشمه و دره جنوبی رغز، ده‌ها آبشار و آبگیر زیبا در شکل‌های مختلف وجود دارد که پیمایش آنها تنها با استفاده از وسایل فنی و دره‌نوردی امکان‌پذیر است. برنامه ریزی‌ها انجام شد و قرار گذاشتیم که روز سه شنبه ساعت چهار بعدازظهر، کوه عظیمیه کرج باشیم تا تکنیک فرود با طناب را تمرین کنیم. تنگ رغز یک دره فنی است و لازمه اش آشنایی با ابزار فرود و تکنیک فرود با طناب است. ساعت سه بود و ما تازه لوازم فنی و ابزار فرود را از نیما تحویل گرفته بودیم و گفتیم با نیم ساعت تاخیر سر قرار می‌رسیم. ساعت چهار به خانه رسیدیم و در حال آماده شدن بودیم که حسین طی یک تماس تلفنی اعلام کرد ساعت شش ترمینال اتوبوس رانی باشید. ما ماندیم و یک پسر بچه دو ساله و رویایی که قرار بود محقق شود و شاید هم نشود. پنج نفر از بچه ها کوله‌ها را بستند و با اتوبوس راهی فسا شدند که چهارشنبه را در منزل پدری سمیه در فسا به استراحت بپردازند . با مادرم صحبت کردم که شاهکار منزل آنها بماند و ما فردا عصر با پرواز شیراز برویم و به دوستان ملحق شویم. سعید هم که نتوانسته بود مرخصی بگیرد با ما راهی خواهد شد. چهارشنبه از صبح مشغول چک کردن پروازهای شیراز بودیم و بالاخره ساعت ۲ بعد از ظهر موفق شدیم سه فقره بلیط پرواز شیراز تهیه کنیم. پرواز ساعت ۷ شب بود و فرصت زیادی نداشتیم. به سعید تاکید کردیم که دیر نرسد و ما نیز سریع عازم فرودگاه مهرآباد شدیم. یک ساعت قبل از پرواز در سالن فرودگاه مهرآباد منتظر سعید بودیم و او هنوز نیامده بود. تلفن زدیم و جویا شدیم که کجامانده است و گفت که یکنفر به او گفته است مترو فرودگاه را اگر سوار شوی راحتتر میرسی و حالا او سالن را اشتباهی رفته است. گیت در حال بسته شدن بود و ما با کلی خواهش و تمنا پنج دقیق مهلت گرفتیم تا بالاخره سعید آمد: با بلیط در دست و کارت بانکی.

مهدی: « سعید زود باش کارت ملی ات را بده»

سعید: «جا گذاشتم...»

آنقدر شوکه شده بودم که نمی‌دانستم بخندم یا گریه کنم. مسول گیت پروازی هم حال و روزش بی شباهت به من نبود. هر مدرک شناسایی را که پرسید همراه نداشت بغیر از همین کارت بانکی و البته عکس پاسپورتش که در گوشی همراهش بود. آقای مسول و سعید و بلیط و گوشی همراهش به اتاق پلیس فرودگاه رفتند تا با همان یک عکس پاسپورت مرحله احراز هویت انجام شود. سعید از اتاق پلیس با لبخند خارج شد و وارد سالن انتظار شدیم.

و این داستان ادامه دارد...

در جست‌وجوی خورشید در زیر زمین

نگاهی به آیین میترا ییسم و معبد مهر مراغه

آیین مهر یا میترا قبل از ظهور پیامبر زرتشت، در ایران رواج داشت. این آیین در غرب تا شمال انگلستان و در شرق تا هند، هزاران سال رواج داشته است و هنوز هم مورد احترام زرتشتیان است. پیروان مهر او را فرشته مهر و دوستی و عهد و پیمان و مظهر فروغ و روشنایی می پنداشته‌اند. آن‌ها بر این عقیده بودند که مهر در غاری متولد شده است برای همین مراسم آیینی این فرشته را در غارها به جا می آوردند. به همین دلیل هر جا غاری پیدا می کردند؛ در آن به نیایش می پرداختند و آن مکان را «مهرابه» می گفتند.

پگاه دهدار ، راهنمای گردشگری

کلمه میترا یا مهر به معنی دوستی و محبت است. در گات‌ها کلمه میترا به معنی عهد و پیمان آمده است. مهر در اوستا از آفریدگان اهورا مزدا بوده، ایزد محافظ عهد و پیمان است و از این رو فرشته فروغ و روشنائی است تا هیچ چیز بر او پوشیده نماند. ماه هفتم و روز شانزدهم هر ماه و یشت دهم اوستا و جشن مهرگان مخصوص اوست.

پیش از زرتشت پیامبر باستانی ایران (دست کم ۶ قرن پیش از میلاد یا پیشتر)، ایرانیان دینی چند ایزدی داشتند میترا گرانقدرترین ایزد آنان محسوب می‌شد. او خدای پیمان و تعهد و سرسپردگی متقابل بود. از دوران داریوش بزرگ هخامنشی به بعد، آیین زرتشت، دین رسمی ایران بوده است. با این حال، داریوش و جانشینانش قصد نداشتند شرایط سیاسی سختگیرانه‌ای ایجاد کنند تا باورهای قدیمی را که همچنان نزد بسیاری از نجیب‌زادگان محبوب بود، از میان بردارند. و باعث شد آیین زرتشت، رفته‌رفته با عناصر آیین چند ایزدی قدیم درهم آمیخته شود و پشت‌هایی در ستایش ایزدان کهن سروده شد. یشتی در اوستا به نام مهر یشت به مهر یا میترا اختصاص داده شده است که در آن مهر، ایزدی نظاره‌گر بر همه چیز، روشنایی آسمان، نگاهبان پیمان‌ها، محافظ نیکوکاران در این گیتی و در آخرت و بالاتر از هر چیز، دشمن بزرگ اهریمن و تاریکی و خداوند نبرد و پیروزی‌ها تصویر شده است. در آیین مختلط دوران پایانی سلسله هخامنشیان، جنبه زرتشتی به وضوح بر جنبه چند خدایی پیشین آن چیرگی یافت و دیگر از قربانی کردن، که پیروان زرتشت از آن نفرت داشتند، یادی نشد.

زندگانی مهر

میترا از دل سنگی درون غاری به دنیا می‌آید. در هنگام تولد تنها یک کلاه بر سر دارد و شمشیر و تیر و کمان در دست. برخی زاده شدن مهر از درون سنگ را استعاره از فروغ ناشی از برخورد دو سنگ به هم می‌دانند. میترا به هنگام تولد کره‌ای در دست دارد و دست دیگرش را بر دایره بروج گرفته‌است. پس از رسیدن به غار، میترا گاو را بر زمین می‌زند و بر پشت آن می‌نشیند و چاقوی خود را بر کتف گاو فرو می‌کند.. این گاو گاوی است که اورمزد خدای بزرگ آفریده تا بدینوسیله فرایزدی خود را به فرزندانش منتقل کند. در روایات و متون کهن ایرانی آمده‌است که میترا پس از قربانی کردن گاو از آنجا که او ایزد لطف و رحمت است سهم خود از خون گاو (فر اورمزدی) را به روی زمین می‌پاشد و از آن نوروز و رستاخیز طبیعت پدید می‌آید. بعد از شکار میترا به سراغ دشمنان خود می‌رود و آن‌ها را از پای درمی‌آورد. لقب «مهر نبرز» یا «مهر شکست ناپذیر» از همین جا پدید می‌آید. دومعجزه میترا بعد از تولد از سنگ که در کتاب‌ها نماد آسمان است یکی تیراندازی به طرف سنگ و خروج آب مقدس از آن و دیگری شکار است که در سنگ‌نبشته‌ها به شکار گراز نیز اشاره شده‌است. در آخرین روز زندگی زمینی میترا، او در ضیافتی شرکت می‌کند و خون گاو، گوشت او، نان و شراب می‌خورد. این ضیافت درون غاری انجام می‌شود. سُل ایزد خورشید نیز (سُل خدای خورشید است و میترا خدای پرتو خورشید. ایزد خورشید طی کارزاری با میترا او را بر زمین زده و پرتو او را از آن خود کرده‌است) در ضیافت شرکت می‌کند بعد از ضیافت میترا سوار ارابه خورشید شده و به آسمان عروج می‌کند. سُل ایزد آفتاب او را سوار بر ارابه مینویی خود کرده و به آسمان می‌برد تا در آخر الزمان دوباره به زمین برگردد. در آخر کار و روز رستاخیز، آتشی عظیم در تمام جهان درمی‌گیرد و پیروان میترا از آن آسوده خواهند بود.

معبد مهر مراغه

معبد مهر در شش کیلومتری جنوب شرقی مراغه از استان آذربایجان شرقی واقع شده است. این معبد که به معبد مهر و رجوی نیز شهرت دارد، در روستای ورجوی واقع شده و گردشگران برای بازدید از این روستا و معبد آن باید مسیری نیم ساعته را در جاده‌های روستایی طی کنند. شرایط آب و هوایی این روستا همانند مراغه سرد و مرطوب است و بارش زیادی را در آن شاهد هستیم. مراغه یکی از قدیمی‌ترین شهرهای ایران است و زمانی مرکز حکومت مغلان بوده است. این شهر آثار تاریخی و حفاری‌های بسیاری دارد که «معبد مهر» در روستای ورجوی، از توابع مراغه نیز یکی از آن‌هاست.

این معبد یکی از چهار معبد مهری شناخته شده کشور و یکی از قدیمی‌ترین آثار معماری استان آذربایجان شرقی بشمار می‌رود. این اثر به وسیله عوامل انسانی در دل صخره‌های سنگی کنده شده و دارای فضاهای تو در تو در زیر زمین بوده و بطور کامل کاوش نشده است. بخش‌هایی از آن در زیر خانه‌های ساکنین محل در فاصله نسبتا زیادی از آن قرار دارند.

معبد مهر مراغه که باید آن را در ردیف یکی از نخستین سکونتگاه‌ها و معابد بشر پیش از تاریخ محسوب کرد از تاریخ ناگفته مراغه حکایت دارد. این بنای تاریخی در دوره‌ی اشکانی نیز دایر بوده و آن‌ها را جایی می دانند که آیین میترائیسم در آن اجرا می شد. اهالی منطقه این محوطه را با نام‌هایی مانند «امامزاده معصوم مراغه‌ای»، «خانقاه»، «اجاق» و «اولیا» نیز نامیده و می‌شناسند. این مکان شامل «معبد»، «قبرستان»، «اصطبل»، «چله خانه» و یک محوطه‌ی تاریخی است که به نظر می‌رسد قبرستانی مربوط به عصر آهن است. این معبد در زیر این گورستان تاریخی قرار دارد و با خاکبرداری، بخش‌هایی از آن، خود را نمایان کرده، اما همچنان بخش عمده‌ای از آن در زیر خاک قرار دارد. این مکان به جز از راه دالان ورودی دیگری ندارد.

معبد مهر و رجوی مراغه پس از اسلام و در عصر ایلخانان بعنوان خانقاه مورد استفاده قرار گرفته و صحن اصلی آن با کتیبه هایی از آیات قرآنی به خط زیبای ثلث تزئین شده‌است.

این معبد به عنوان یکی از کاملترین نیایشگاههای تاریخی ایران، در دوره اسلامی یعنی زمانی که ایلخانیان بر ایران پارسی حکومت می کردند دستخوش تغییراتی شد تا نشانه‌هایی از اسلام اکنون بر تن این معبد به یادگار بماند و صد البته این نشانه‌ها اکنون به دلیل اهمال مسوولان امر با تیشه و چکش غارتگران میراث ایرانی بیشتر آشنا هستند تا ضربه مرمت استادکاران آثار تاریخی برای حفظ این یادگار کهن ایرانی. این بنا از نظر دقت در حجاری از معابد نمونه کشور است که در دوره‌های اسلامی نیز تقدس خود را حفظ کرده ولی متاسفانه هم اکنون ساخت و سازهای بی رویه در حریم معبد و نفوذ آب‌های سطحی به این معبد آسیب جدی وارد کرده است. معبد مهر مراغه دارای ابعاد ناشناخته زیادی است اما بر اساس مطالعاتی که مرحوم پرویز ورجاوند در این مکان داشته، این معبد مربوط به آیین مهرپرستی بوده و در طول تاریخ تغییراتی نیز در ساختار و البته شیوه استفاده از آن صورت گرفته است. در دنیای باستان به محل نیایش مهرپرستان مهرابه گفته می‌شد. مهرابه در واقع لحظه‌ای بود که نور خورشید بر روی سنگ آبه‌ی مرکزی معابد مهر قرار می گرفت و به معنای ظهور آناهیتا بوده است. این لحظه که در آن به نیایش پرداخته میشد، هنگام ظهر و طلوع و غروب آفتاب بوده است. پس از اسلام نیز به محل نیایش و مکان برگذاری نماز محراب گفته شد که از همین کلمه‌ی مهرابه برداشت شده است. مهرپرستی آیینی ایرانی بوده که نور نمادی از آن بوده است و در دوره‌ای به اروپای غربی نیز نفوذ کرد. به نظر می‌رسد که شهرستان مراغه دارای مهرابه‌های مختلفی بوده است که معبد مهر و غارهای اطراف رصدخانه مراغه تنها آثار به جامانده از این دوران هستند. پیروان مهرپرستی بلندشدن روزها را از برکت حکمرانی ایزد مهر و کوتاه شدن شب‌ها را نشانه‌ای از غلبه خدای خود بر اهریمن می‌دانستند و به همین دلیل در شب چله به شادی و سرور می‌پرداختند. البته آن طور که پیداست معبد مهر مراغه مکانی برای اجتماع صوفیان بوده است و پیروان شیخ صفی الدین اردبیلی در این مکان جمع می‌شدند. از آنجایی که پیروان این فرقه اغلب مورد طعن و آزار مردم بودند، اغلب به دور از مردم زندگی می کردند و در شیوه زندگی‌شان نیز خویشتن داری و زندگی زیرزمینی را انتخاب کرده بودند. با گذشت زمان این نوع شیوه زندگی باعث ایجاد اصل حفظ اسرار بین صوفیه شد و همین طرز فکر باعث شد که به زندگی زیرزمینی روی بیاورند و خانگاه‌های آن‌ها نیز همانند معبد مهر ورجوی در زیر زمین قرار داشت.

صوفیه خانگاه‌ها را در مکان‌های دور افتاده و به صورت تاریک می‌ساختند و حتی غارهای تاریک و دور را نیز به عنوان معبد انتخاب می کردند. گفتنی است که برخی از صوفیان بر این باور بودند که عبور از غارهای تاریک به منزله عبور از عالم‌های زیرزمینی است و از این طریق می‌توانند شرایطی عرفانی به خود بگیرند. این نوع زندگی و عبادت در غارهای زیرزمینی باعث می‌شد که فرد از تمام تعلقات زمینی دور باشد و به خدا متصل گردد. گفتنی است که کتیبه‌های حجاری شده در معبد مهر مراغه نیز حکایت از زمانی دارد که این بنا توسط صوفیان مورد استفاده قرار گرفته است و مربوط به قرن هشتم هجری قمری می‌شود.

گورستان تاریخی

مردمان محلی معبد مهر مراغه را با نام‌هایی نظیر امامزاده معصوم مراغه‌ای، خانقاه، اجاق و اولیا می‌شناسند. این مکان شامل معبد، قبرستان، اصطبل و چله‌خانه می‌شود. معبد مهر مراغه در قطعه سنگ عظیم شیست حفاری شده و حقیقتا در زیر سطح زمین قرار دارد. در بخش فوقانی این بنا گورستان قرار گرفته که گفته می‌شود مربوط به عصر آهن است. اما در تمامی دوره‌ها و اکنون نیز مورد استفاده مردمان روستا قرار گرفته و میگیرد. در یکی از سنگ قبرهای این قبرستان نمادی از گرز و کمان وجود دارد و تاریخ ۹۰۸ روی آن ثبت شده است. این سنگ قبر از لحاظ تاریخی و تزیینات، قابل مقایسه با سنگ قبرهای دهکده بادامیار آذرشهر است. گرز و کمان نماد قومی بوده که در قرن نهم و اوایل قرن دهم در سرتاسر حوزه شرقی دریاچه ارومیه زندگی می کردند. یکی از سنگ قبرهای گورستان قدمگاه اشاره به امیر چوپانی دارد و به نظر می‌رسد که این نوع از قبرها مربوط به سرداران و جنگجویان می‌شود. باید توجه داشت که مجسمه قوچ سنگی که نمونه‌های زیادی از آن در گورستان خواجه حیران و قدمگاه آذرشهر دیده شده، در گورستان معبد مهر نیز وجود دارد و مربوط به قوم «قره قویونلو» می‌شود. یکی دیگر از سنگ قبرهای این گورستان نیز کتیبه‌ای دارد که به هیچ یک از اقلام و خطوط اسلامی شبیه نیست و خطی شکسته و منحصر به فرد دارد. این سنگ مربوط به ۱۰۶۹ هجری است و روی آن نقش سپر، شمشیر و تیر کمان وجود دارد. شکل کلی سنگ قبرهای این محل به صورت مکعب مستطیل است.

ملامعصوم مراغه‌ای

ملامعصوم مراغه‌ای از علمای بزرگ قرن هجدهم هجری قمری است که نویسنده تفسیر صافی وی را یکی از فقهای بزرگ منطقه معرفی کرده‌است. سومین بنای معبد مهر مربوط به آرامگاه این فرد است که زیارتگاهی برای مردمان محلی است. مردمان محلی پیکر این عالم را در عصر صفوی در این مکان به خاک سپردند و از آن پس معبد مهر و رجوی مراغه به زیارتگاه ملامعصوم معروف شد. تاچندی پیش در این مکان صندوقی چوبی با پارچه مشکی رنگ وجود داشت که افراد در کنار آن شمع روشن می کردند.

بنای معبد

معبد مهر در زیر زمین بنا شده و جز ورودی که ساختار سراشیبی دارد، هیچ راه دیگری ندارد. طاق‌ها و واحدهای مختلفی که در اطراف تالار بزرگ این معبد وجود دارد نشان می‌دهد که معبد مهر مراغه یکی از بزرگترین معابد از نوع خود بوده است. از آن جایی که مشخصه معماری در دوران هخامنشی به صورت سطوح مسطح و راست گوشه و بدون خطوط منحنی بوده، می‌توان پی برد که این بنا مربوط به دوره اشکانیان است، چرا که فضاهای مختلف این بنا دارای عناصر خمیده است. باید توجه داشت که دلیل تغییر معماری و پیشرفت‌های به‌وجود آمده، پوشش طاق‌ها با استفاده از مصالح متداول بوده است.

در خاکبرداری‌هایی که سال‌های ۱۳۸۱ و ۱۳۸۲ صورت گرفت، معلوم شد که این مکان دارای پله‌هایی بوده است که مربوط به دوره ایلخانی می‌شده، ولی به مرور زمان و با ریخته شدن خاک تبدیل به سطحی شیب‌دار شده است. در حال حاضر برای ورود به این بنا باید از پله‌های آن پایین رفت. با عبور از پله‌ها به تالار مرکزی خواهید رسید. در سمت چپ ورودی نقشی شبیه به گل و برگ حجاری شده، اما با توجه به نوک و انتهای آن، ساختاری شبیه به مار نیز دارد که طرح‌های این چنینی را در معابد مهر موجود در روم، واتیکان و رومانی نیز مشاهده کرده‌ایم.

قسمت شرقی این صخره دارای اتاقکی است که سقف آن شباهت‌هایی با سقف معبد رصدخانه مراغه (غارهای رصدخانه مراغه) دارد. در این بخش شاهد آیات قرآنی هستیم که به خط ثلث تراشیده شده، اما متاسفانه با گذشت زمان آسیب‌های زیادی به آن وارد شده است. یکی از آیاتی که در این بخش شاهد هستیم، آیه ۱۲۹ از سوره آل عمران با متن «وَلِلَّهِ مافِي السَّماواتِ وَ مافِي الْأَرْضِ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشاءُ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ» و معنای «و آنچه در آسمان‌ها و زمین است، از آن خداست. هر کس را بخواهد (و شایسته بداند)، می‌بخشد و هر کس را بخواهد، مجازات می‌کند و خداوند آمرزنده مهربان است» است. معبد مهر مراغه ساختار نسبتا پیچیده‌ای دارد که قدم زدن درون آن حس و حال جالبی را القامی کند و عبور از راهروهای کوچک آن می‌تواند تداعی گر چندین هزار سال گذشته باشد. در حال حاضر در ماه محرم در این معبد عزاداری برای سید الشهدا انجام می‌شود و بعد از سینه‌زنی و مراسم مشابه، شاهد پخش نذری در این مکان هستیم. در واقع این مورد در حال حاضر تنها کاربردی است که معبد مهر در کنار جنبه گردشگری و تاریخی دارد. این طور به نظر می‌رسد که محوطه‌های آیینی از جمله مکان‌های مقدسی هستند که بنا به دلایلی که بیشتر مقدس بودن زمین محوطه شکل گرفته اند و در طول زمان‌های متمادی مورد استفاده مردم در اجرای مراسم قرار گرفتند، محوطه معبد مهر نیز در طول سالیان دراز با کارکرد دینی، هر چند با وجود تفاوت‌های جزئی در نحوه عبادت، مورد توجه بوده است و امروزه نیز شاهد اجرای مراسم هستیم که شاید در قرون گذشته محل اجرای مراسم مهرپرستی یا صوفی گری بوده و امروزه تبدیل به محل سینه‌زنی و مراسم عزا شده است که نشان می‌دهد که این محوطه در منطقه مراغه به‌عنوان یکی از محوطه‌های آیینی مورد استفاده مردم قرار می‌گرفته است. آیین مهر در بسیاری از آیین‌های ایرانیان و حتی در دین مسیحیت در اروپا اثر گذار بوده و در فرهنگ ایران نفوذ بسیاری داشته است. در حال حاضر نیز بسیاری از تفکرات و جشن‌ها و اعتقادات ایرانیان از این آیین متاثر شده است. به طور مثال جشن شب یلدا یا حرمت گذاری به روشن کردن شمع یا سوگندهایی که در اصطلاح زبانی ایرانیان به کار برده می‌شود، مانند قسم به سوی چراغ. ورزش باستانی ایران نیز کاملا متاثر از این آیین است.

معبد مهر مراغه در حال حاضر مورد بی مهری شرایط طبیعی و انسانی قرار گرفته و شرایط چندان مناسبی ندارد. این معبد به دلیل نفوذ آب‌های زیرزمینی در حال تخریب است، اما همچنان تلاش برای ترمیم آن ادامه دارد. سازمان میراث فرهنگی در تلاش است تا با استفاده از مطالعات ژئوفیزیک و انتشار امواج لیزری، تا عمق ۱۰ متری زمین را در این منطقه تصویربرداری کند و به بخش‌های دیگر این معبد نیز پی ببرد.